947.7
Z1924

Digitized by Google

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

947.7
Z1924

Digitized by Google

CENTRAL CIRCULATION BOOKSTACKS

The person charging this material is responsible for its renewal or its return to the library from which it was borrowed on or before the **Latest Date** stamped below. **You may be charged a minimum fee of $75.00 for each lost book.**

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

TO RENEW CALL TELEPHONE CENTER, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

JUL 30 1995

JUL 06 1995

When renewing by phone, write new due date below previous due date.

L162

Digitized by Google

7.53.

Digitized by Google

Домашня бібліотека для старших і молоді „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“. Ч. 1.

ЗА ЗОЛОТОВЕРХИЙ КИЇВ

ЗМІСТ:

1. *чет К. К.*
БОЇ НА ВУЛИЦЯХ
КИЇВА 1918 р.

2. *Клим Поліщук.*
ПРИ ЦЕНТРАЛЬНІЙ РАДІ.

Львів. — 1922. — З друкарні Ставропігійського Інституту у Львові

Digitized by Google

Digitized by Google

947.7
Z1924

Бої на вулицях Київа.

Хлопці алярм, гей вставаймо
Вже послідний час,
Наступають на три шляхи
Москалі на нас.

Було то в першій половині січня 1918 року. Білий, пухкий сніг немов мягкими коврами вкривав камяниці, дерева та вулиці.

Пізна ніч. Рух та гамір великого міста вже зовсім завмер. Від часу-до-часу показався спізнений прохожий, скоро повертаючи домів і зникав немов привид на закруті вулиці. То знов рознісся на хвилину лагідний голос дзвінка від санок. Він постепенно стихав і в кінці таяв на закрутах вулиць. Гробова тишина зимової ночі незнаного нам міста, робила дивне враження. Нас вісьмох старшин австрійської армії втікало з російської неволі з далеких кірґізських степів до Київа, на заклик Команди Січових Стрільців вступати в ряди на оборону Центральної Ради.

Незнаючи куди вдатися нічю, рішили всі пересидіти на двірці до рана. Всюди в проходах та ждальнях, велика товпа салдатів спала покотом на столах, долівці та кріслах. Воздух був надзвичайно тяжкий. Всюди розносився питомий запах махорки, алькоголю та людських випарів. Було душно й прямо невиносимо. В першій хвилі чоловік діставав завороту голови, робилося слабо. Проходячим треба добре вважати, щоби не наступити кому на голову. Від часу до часу появився козак зі шликом на голові при новій зброї. Се вже українське військо робить службу в своїй столиці. Сон нас не брався. В ожиданню ранку ми прочитували по кілька разів українські та російські часописи, куплені в кіоску ждальні.

Вже місто давно забило всіми живчиками свого життя, як ми повсідали на трамвай та приїхали на вулицю Пирогівську ч. 9.

Київ зробив на нас враження чужого нам міста, а не столиці України. Всі вивіски над склепами, всі написи на камяницях були виключно в російській мові. Прохожі говорили межи собою російською мовою — а української ніде й не чути було. На нас дивилися в трамваю зі здивуванням, коли ми говорили по українськи. На декотрих

Digitized by Google

лицях можна було запримітити іронічну усмішку. Разила їх „хахлацка“ мова. Нам здавалося, що ми в якімсь ґуберніяльнім місті північної Росії. В душі ставало сумно.

Камяниця ч. 9., тепер казарма С.С., се величезна нова чотироповерхова будівля, де передше містився шпиталь Червоного Хреста. На вступі можна було завважити оживлений рух. Інстинктовно відчувалося, що тут кипить горячкова робота. Чути видавання приказів. Одні виходять, богато приходить нових. Привозять якісь річи.

Ми стрінули добре знакомого Федька Черника, значкового С.С., котрий заопікувався нами. А в сім відчували ми пекучу потребу.

Після трьохтижневої втечі, всяких трудів та невигод, виглядали ми радше на жебраків або босяків, як на старшин. Він запровадив нас зараз до одної з гостинниць на Володимирівській вулиці втихомирити голод. Там стрінули ми богато знакомих, між ними команданта С.С. от. Е. Коновальця. В розмові з ними дізнались ми, що С.С. сегодня зміняють своє місце постою і переносяться на Вознесенський Спуск до Духовної Семинарії. Богато й прикрого довідалися. Жовніри із других полків, що були залогою Київа, розбігаються по домах і дуже мала частина остала з них. Згадаю про перший український полк ім. Б. Хмельницького. Був час, коли він числив 15.000 людий, а тепер дійшло до того, що нема кому сторожити полкового майна, нема кому повнити сторожі при державних інституціях. Січових Стрільців уже тоді змусила конечність повнити сторожу коло Центральної Ради, в домі Михайла Грушівського і при Штабі Київської Округи. Вже тоді мріяв от. Коновалець про се, щоби міг зібрати хоч 10.000 Галичан, а можнаби було тоді вдержати на Україні лад і порядок. Війська на Україні під сю хвилю майже не було. Міліони їх істнували лишень на папері, а большевики не представляли собою ще реальної силиї. Ніхто не хотів служити при війську, екзекутиви в руках уряду не було, всі хотіли лишень спокійно сидіти дома.

Один цікавий епізод, що характеризує тодішні відносини, оповідав мені сот. С.С. Андр. Домарацький.

— Було се нічю перед Різдвом Христовим. Цілий день я працював невпинно, а не вспівши всего покінчити, докінчував вечером. Нікого зі стрілецьких старшин в канцелярії вже не було, всі порозходилися до міста. Могла бути година 10 вечером. Влітає до канцелярії молоденький стрілець телефоніст і голосить: „Пане сотнику Штаб київської округи кличе до апарату!“ Я сейчас став і пішов. Голос дзвінка, що нетерпеливо звав, глухо розносився по великих коридорах Духовної Семинарії. Лагідні лучі світла заломлювалися в склепінню коридора, надаючи йому вигляд келії. Лишень рівномірні кроки стійки, що стояла на сто-

Digitized by Google

рожі коло маґазину зброї, ворушила тишину. Я схватив слухавку й поспитав:

— Хто при телефоні?

— Ґенерал Ц.

— Тут сот. С.С. Домарацький.

— Виставити сейчас сторожі коло всіх державних інституцій із С.С. Сторожа Богданівців оставила кріси й пішла домів на кутю! — приказував ґенерал.

Вернувши опять до канцелярії, я був у немалім клопоті. Стрільців на виставлення сторожі я мав під рукою. Рівнож знав при котрих державних інституціях виставляється їх Але не знав на яких вулицях і де вони. Зарядив сейчас збірку й вийшов. Що робити? Куда йти? На вулиці ні живої душі, щоби поспитати.

Надїхав „ізвощик". Вертав мабуть домів, бо їхав сам, дрімаючи на сидженню. Мені прийшла щаслива думка.

— Стій! кликнув я.

Пробуджений „ізвощик" станув, трохи здивований, трохи переляканий, бачучи перед собою відділ узброєного війська. Я поспитав його, чи він знає, де є то а то.. і почав вичисляти назви інституцій. Трохи отягався з відповіддю, однак увидівши в руках бровнінґ, сказав, що знає. Я вскочив у повозку і приказав їхати там, де йому вкажу. Від одної до другої інституції віз він мене поволі, а зі заду машерувала сторожа.

Нігде не було ні одної стійки, і всюди я лишав стрілецькі. Якеж було моє здивування, коли, підїзджаючи до державного банку, побачив, що прецінь хоч тут стоїть сторожа. Ще більше здивувався я, коли на стійці пізнав самого ґен. Ц. Зі слезами в очах сказав мені, що такі часи настали, що він сам мусить стояти на сторожі, бо нема кому.

Другий подібний випадок стався пізнійше, коли припоручено команді С.С. перебрати все майно Богданівського полку, бо його не має хто охороняти. Майно Богданівців було величезне, а С.С-ів мала горстка, котру розривали на всі сторони до повнення всякої служби. Поконати се все було неможливим. Після полудня почали перевозити майно до Духовної Семинарії. І нас запровадили там, де ми одержали помешкання.

Духовна Семинарія, се гарна будівля, будована в виді підкови. В середині немов один великий лябіринт. Я мешкав там приблизно цілий місяць, а ще в послідних днях мого побуту нераз блукав в безчисленних коридорах. З одної сторони прилягає до неї вулиця Вознесенський Спуск, з другої робітнича дільниця Поділ. Зі сеї сторони є дуже стрімкий високий беріг. З других сторін ідуть камяниці та сади, котрі тягнуться попри Львівську вулицю й Сінну площу, а дальше вулицю Житомірську. Коло само

Digitized by Google

будівлі є кругом невелике подвіря, разом з будинком огорожене залізними штахетами. На подвірю стояла маленька шопа, в котрій пізнійше складали ми убитих стрільців та большевиків. Передтим поміщався в Духовній Семинарії Татіянівський Шпиталь на кілька соток хорих. Ціле уряджения остало ненарушеним, а навіть хорі лежали ще по кімнатах. Остав величезний маґазин білля, накривал, всі хірурґічні прилади, та велика скількість лікарств, а навіть богато припасів живности. Для команди С.С. було се дуже вигідним. Нічого майже не потрібно було уряджувати. В правім крилі будівлі мешкали ще сестри-жалібниці бувшого шпиталю.

Всім старшинам призначено кімнату на першім поверсі. Там містився також шпиталь, уряджений Др. К. Воєвідкою на 150 осіб, для майбутних хорих або ранених стрільців. Команда полку містилася в партері по правім боці. На лівій стороні від входу були стрілецькі маґазини зброї та муніції. Всі разом мали один харч, майже ніхто зі старшин не мешкав приватно в місті. Роблено се з тої причини, щоби старшини і стрілецтво по можности як найбільше зжилися разом. Вже тоді находилися в рядах такі, що підбурювали стрілецтво проти старшин та команди. Впоювали в стрільців, що старшини повинні бути виборними, а не наказними, що вже ті часи минули, коли старшин назначувано з гори. Боротись з тим приходилося всякими способами і то дуже обережно, щоби не звернути проти себе стрілецтва. Рішучо виступити не було можна, бо могло прийти до поважнійшого забурення. Були й такі, котрі зі страху перед большевиками за власну скіру, стояли по стороні большевиків, хотяй ними не були і про большевизм найменшого поняття не мали. Ті осібняки нічого не робили, волочилися цілими днями по місті, любили вбиратися як найелеґантнійше, а вечером оповідали про ріжні страхіття. Що робітники відгрожуються кріваво пімститись на нас за се, що ми контрреволюціонери, білоґвардейці, та що ми боронимо буржуазного уряду Центр. Ради.

Вже тоді йшла в Київі шалена большевицька аґітація. Переходячи вулицями та площами можна було бачити, то тут, то там т. зв. летючі мітінґи. Відбувалися вони так: Ставало двох або трох людців (большевицьких аґітаторів) на котрій небудь вулиці і зачинали голосно спорити межи собою, на яку небудь їм догідну тему. Народ був тоді дуже цікавий на всякі відомости. Сейчас збиралася коло них зацікавлена суперечкою товпа, як також щоби послухати щось нового. Поволі-поволі і слухачі зачинали також межи собою дискусію. Повставав мітінґ. Коли вже було досить кругом слухачів та тих, що спорили, людці, котрі се заподіяли незамітно пропадали, щоби в другім місці розпочати те саме.

Digitized by Google

Кромі боротьби з большевизмом, який постепенно намагався внести заразу в ряди стрілецтва, треба було як найінтензивнійше їх орґанізувати та збільшувати, як також робити їх як найбільше боєздатними.

Стрільці набиралися тоді лишень із Галичан з виїмкою двох старшин Наддніпрянців. На всі сторони України, де ще були полонені Галичани, порозсилано старшин, котрі мали приєднати їх у стрілецькі ряди. Найбільше Галичан прибувало з Катеринославської ґубернії, де було їх дуже богато занятих по фабриках та копальнях. Переважно були се підстаршини бувшої австрійської армії, люди добре обзнакомлені з військовим ділом,

Дуже богато Галичан було занятих у Київі по ріжних державних і приватних установах. Були й такі, котрі не мали жадного заняття, а одержуючи підмогу із Галицько-Буковинського Комітету, могли на тодішні дешеві ціни у Київі цілком вигідно і спокійно прожити. Тому не хотіли вступати до С.С-ів. Треба було вжити примусу. Команда С.С-ів рішила і тих Галичан стягнути в ряди.

На сам Йордан т. є. 19. січня, скликано збори всіх Галичан та Буковинців до Педаґоґічного Музею. Було богато бесідників, між котрими із закликом вступати в стрілецькі ряди виступив В. Дідушок: „У моряків єсть поговірка така, що коли на морю захопить когось буря, а він видержить девятий вал филь, так він спасений. Для українського народу війна з большевиками, котрі не є нічим іншим, як російським імперіялізмом забарвленим на червоно, се той девятий вал. Галичани та Буковинці, що з ріжних причин опинились на Вел. Україні, не сміють і не можуть байдужно приглядатися ходові тих історичних подій. Всі як один під кріс у ряди Січових Стрільців!“

Команда С.С-ів також постаралася в Уряді, що всі Галичани заняті по секретаріятах та других установах мусять свої посади полишити і вступити в стрілецький полк. Ті, котрі доконче потрібні державним установам можуть бути звільнені від військової служби, лишень за відомом і згодою команди полку. Дійсно заряджено мобілізацію Галичан та Буковинців у Київі й на цілій Вел. Україні.

Ряди С.С-ів більшали з кождим днем. До бою були готові дві повні сотні — сотня Р. Сушка та І. Чмоли. Трету сотню, запасну, мав В. Кучабський, котрий формував дальші частини з прибуваючих. Рівнож стояла готова до бою сотня скорострілів Ф. Черника. Командантом куріня був сот. А. Мельник.

Звожено більшу кількість ручних ґранат та крісової і скорострільної стріловини. Роман Дашкевич формував першу стрілецьку батерію. Харчі одержувано від військового постачання прямо за книжкою. Харчевим старшиною полку був Костецький.

Digitized by Google

Що дня рано і по полудні сотні виходили на подвіря або за місто на вправи. Мрією старшин було завести залізну свідому дисципліну.

Всі прочували, що незабаром прийде до боїв. Відчував кождий якусь душну невиносиму атмосферу, немов налагодану вибуховими матеріялами. Треба лишень іскорки, щоби наступив вибух.

Найбільша небезпека загрожувала з Печерська та Деміївки, де було найбільше ворожих елементів. На Печерську був арсенал, з найріжнороднійшими складами зброї та стріловини, легкий до здобуття. Там найбільше збиралося темних та підозрілих чорних духів. Вони почували себе там спокійними та безпечними. На Печерську вже передше приходило до большевицьких виступів, котрі треба було подавляти збройною силою.

Команда С.С. старалася вже від довшого часу перебрати цілу охорону арсеналу та всіх складів у свої руки. Старання однак не довели до нічого. Висші команди вірили більше Богданівцям, ніж Січовим Стрільцям. Вони ще не забули сего, що ми бувші старшини та жовніри австр. армії й опинились тут, як полонені вороги. По друге не хотіли позбуватися місць, із котрих вони могли черпати досить значні користи для себе при тодішних порядках, де не було жадної контролі. Службу на Печерську повнили дальше Богданівці.

Війна України з большевицькою Московщиною була вже в повнім розгарі. Серед невідрадних обставин на молоду укр. державу сунула страшна большевицька навала, а на території України йшли вже сутички та бої між українськими частинами й большевицькими відділами. Большевики звернули особливу увагу на Лівоберіжжя з богатими копальнями вугілля та заліза. Притім там вони легко находили союзників у напливовім робітничім населенню. В Харкові була вже большевицька влада, зложена в більшості з Москалів та Жидів. Московські червоні орди під командою Муравєва і Ремньова, тягнули зі сходу вздовж залізничого шляху Харків-Полтава-Ромадан, і з півночі під командою Антонова через Бахмач-Крути-Ніжин, на Київ.

Невпорядковані відносини, вічна метушня, безнастанні заворушення, загальний вир, найбільше скрайних кличів — ось ґрунт, на якому могла зростати червона ґвардія, грабунки і легка, а до того ще й „ідейна“ нажива.

Большевицькі гармати та штики самі по собі не були страшні. Страшнійшою була большевицька аґітація, що в дальшій перспективі обіцювала рай на землі, а в данім моменті штовхала темні маси на вбивства і грабіжі.

Були се переважно війська зложені з Латишів, Китайців, матрозів, каторжників та всяких злочинців, котрих ольшевики повипускали з вязниць.

Digitized by Google

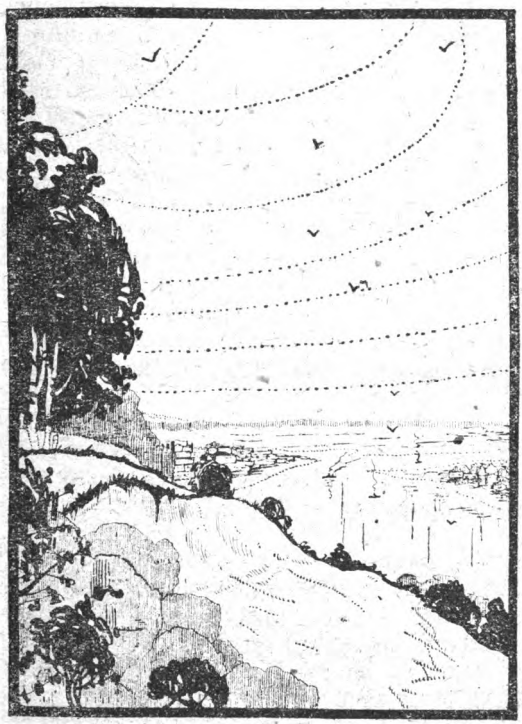

КИЇВ: ВИД НА ДНІПРО

Digitized by Google

Майже ніякого опору на своїй дорозі вони не стрічали. Новоутворені українські полки зі шумними назвами (Полуботка, Сагайдачного, Хмельницького, Дорошенка, Грушівського, Шевченка, Орлика) переходили школу націоналізації. Мимо всього захоплені загальною деморалізацією, без всякої карности, завели в критичній хвилі, розходячися до дому, або навіть переходячи в ряди ворога. Україна крок за кроком скочувалася в пропасть анархії і треба було доконче протиділати скоро й енерґічно, щоби не було потім за пізно.

Під той час у Київі формував бувший ґен. секретар військових справ С. Петлюра загін визволення Слобідської України. Були се так звані червоні і чорні Гайдамаки. Їх рішено вислати в напрямі Ромодан-Полтава до протиакції. Небезпека загрожувала з сеї сторони найбільше. Цілий загін складався приблизно із 500 людий — національних фанатиків. Був се інтеліґентний, свідомий елемент. Семен Петлюра не чув себе із своїм загоном в силі задержати напір большевиків і зажадав, що найменше одної сотні С С. Після довших переговорів згодився от. Коновалець вислати одну сотню, роблячи при тім обережним команданта Київської округи підп. Шинкаря, що укр. влада не досить забезпечена від евентуального внутрішного виступу. Наказ от. Коновалець виконав, висилаючи сот. Сушка Романа із його сотнею.

Сила боєва С.С. значно змаліла. Всего на всего остало до 400 стрільців: сотня І. Чмоли, В. Кучабського і скорострільна Ф. Черника. Большевицька небезпека для Київа, зовні і увнутр, зростала не то з кождим днем а з кождою годиною.

А Укр. Центральна Рада нічого не протиділала. Замість звернути всі сили на орґанізацію армії, радила і радила безнастанно. Одним ратунком в тій ситуації могла бути тільки тверда влада, що спиралася би на вірне, здисципліноване, готове до виступу військо. На жаль Укр. Центр. Рада, зложена з ідейних теоретиків, а не людий діла, не могла, чи не хотіла створити сильних військових рядів. Центральна Рада і Ґенеральний Секретаріят радили і спорили, видавали закони, котрим мало хто підчинявся, випускали прегарно писані стилеві відозви й універзали, робили імпозантні паради саме в хвилі, коли Україна скочувалася в пропасть анархії.

Тоді ухвалено закон про національно-персональну автономію для меншостий, замешкуючих Україну. А в той саме час ті самі меншости провадили шалену аґітацію, котра доходила прямо до якоїсь скажености проти тої самої Центр. Ради.

Закиди були просто смішні, однак переконували розгрячковану, несвідому товпу. Наведу один такий примір.

Digitized by Google

де на таких мітінґах викрикувано, що в Секратаріяті Цент Ради засідають самі бувші царські ґенерали, що Центр. Рада є буржуазною і хоче привернути давний царський порядок. В тім случаю використали большевицькі аґітатори саму назву „ґенеральний“ і для них вистарчило се одно слово, щоби сказати, що то самі ґенерали. Аґітаторами були жиди, кацапи, малороси, або т. зв. югороси.

Така була вдячність і відплата меншостий, котрим в укр. державі признано такі права, як у жадній иншій на кулі земській.

Вже і на Правобережу і в полудневих і західних ґуберніях захоплювали большевики владу в свої руки, винищуючи все українське. Захопили Христинівку, Миколаїв, Херсон, Одессу, Балту. Київ оставав немов остров серед розбурханого моря, котрого хвилі можуть туй-туй затопити.

Події не довго дали на себе ждати. Дня 23. січня коло год. 10 ранком по місті рознеслися блискавкою вістка, що большевики заняли на Печерську арсенал, та розширюють свою акцію чимраз дальше. Вислано в тім напрямі військо для зліквідування (полк Вільної України, Полуботківський і Вільне Козацтво). Сі полки чисельністю рівналися полкам пізнійшої петлюрівської армії. Прочі військові частини заховували невтральність а С. С. вижидаюче становиско.

Від самого початку С. С. формувалися з ціллю боротися за Галичину та бути все перед світом тим живим протестом проти австрійсько-шляхоцького насильства.

Большевики, що заняли арсенал, вислали делеґацію до Центр. Ради з домаганням, яке можна сформувати слідуючо:

1) до год. 12 в полудне, щоби Центр. Рада передала всю владу в руки „савєту рабочих і салдатських депутатов“ м. Київа.

2) щоби розоружила С. С., яко контрреволюціонерів і білоґвардійців та вислала поза межі України.

3) наколи до 12 год. делеґати не повернуть з прихильною відповіддю, зачинають обстрілювати з гармати місто.

З делеґатами не пертрактовано, тільки арештовано й замкнено в лукіянівську тюрму. Місто обголошено на стані облоги, а командантом назначено інж. Ковенка. Точно о 12 год. упало перше стрільно на Пушкінську вулицю, друге на вул. Володимирівську, трете і четверте коло Центр. Ради. На тім обстріл скінчився. В місті повстала паніка. Населення не знало, що діється, звідки падуть стріли, та хто стріляє.

Січові Стрільці зміцнили сторожу коло своєї казарми. Сторожу коло штабу київської округи, Центр. Ради і дому М. Грушівського повнили дальше. Такий стан тревав 23,

Digitized by Google

24. і 25 січня. Большевики держалися досить сильно та вперто в арсеналі й на Печерську. Укр. частини, що були в бою, не зліквідували їх, бо їх сили були по часті за малі, а по части не хотіли надто наражувати свого життя.

Дня 21. січня вечером зібралася в Київі рада жовнірських депутатів на котру і С. С. вислали свого представника, який там заявив, що С. С. стоять вповні по стороні Центр. Ради, та покищо занимають вижидаюче становиско. Того самого дня вертали сторожі від штабу київскої округи; переходячи через Інститутську вулицю лучилося їм таке: з одного вікна упав підступний стріл та вбив одного стрільця. Вірні свому приказові задержати строгу невтральність, не робили нікому нічого, тільки забрали вбитого та повернули до свого постою.

Стійкам приказано ще більше уважати, а найменше підозріння голосити. Ситуація не поліпшувалася, противно ставала гіршою з хвилини на хвилину. В ночі заряджено строге боєве поготівля, видано ручні бомби та набої. Скоростріли зі скрипками лент стояли готові до стрілу. Ми не були певні, чи котранебудь із невтральних частин не перейде на сторону большевиків, та чи не вдарить у першій мірі на нас, бо нас ненавиділи за те, що ми Галичани (Австрійці) та хочемо завести зненавиджену для них дисціпліну.

Я стояв при вході, коли сюди надійшов сотн. К. На лиці його малювалось сильне зденервування.

— Що сталося? поспитав я його.

— Ковенко хотів мене розстріляти.

— За що?

— Так воно було. Я прийшов до команди залоги подати боєвий стан та поінформуватися, як розвиваються бої. Не мале однак було моє здивування, коли по звіті, який я здав Ковенкові, він у дуже острім тоні сказав, що про таку військову одиницю нічого не знає. Зганьбив мене, що до сеї пори ми не голосились.

— Від тепер — сказав він — маєте виконувати лишень мої приказі!

— С. С. підлягають прямо командантові Київської Округи підп. Шинкареві і приказів жадних, кромі команданта Київської Округи виконувати не будуть. Дійсно був приказ, що С. С. підлягають прямо командантови Київської Округи). З криком накинувся він на мене і сказав, що вважає мене бунтівником та сейчас прикаже мене розстріляти. Закликав двох козаків і одного старшину та видав приказ розстріляти мене на подвірю. Я бачив, що всякий опір неможливий і попросив дати знати команді С. С., що зі мною сталося. Прямую до виходу, а за мною моя сторожа.

Digitized by Google

— Стійте! — розніся голос Ковенка вже в самих дверях. — Який у вас боєвий стан?

— Разом зі сотнею, що виїхала до Ромодан до 600 штиків, та сотня скорострілів.

Він хвилину задумався.

— Прикази мої виконаєте?

— Як довго ми підлягаємо приказам команданта Київської Округи, жадних інших приказів виконувати не сміємо.

— В сій справі я ще засягну інформацій у п. підпор. Шинкаря. Ви можете йти домів.

Мене дуже здивував такий наглий оборот справи, но я не відповідаючи ні слова, вийшов. Ся подія яскраво освітлює тодішні обставини. Командант міста, оголошеного на стані облоги, не знає нічого про частину, котра була під той час найсильнійшою.

А бій завзятий шалів на вулицях, займаючи все більший і більший простір. Більшовики прорвались і заняли з одної сторони цілий Печерськ та дуже скоро посувались Московською вулицею, на Васильківську і Київтоварну II. З другої сторони здовж Дніпра Александрівською і Інститутською зближувалися в центр міста і на Поділ.

Опір стрічали дуже малий. Невтральні „хоробрі" війська бачучи, що положення досить скрутне та небезпечне, рішили, що вигіднійше буде перейти на сторону більшевиків. Початок дав полк ім. Шевченка, а за ним підчас боїв попереходили майже всі прочі. Вірним до останнього був полк. ім. Полуботка.

Положення ставало з хвилини на хвилину не то грізним, а прямо розпучливим. Могли злапати цілу Центр. Раду, котра тоді засідала й вимордувати найгарнійших людий. Одна надія остала то — С. С. Надумуватись не було часу, конечність кликала ділати скоро й рішучо.

А в Духовній Семинарії нема ні от. Коновальця ні сотн. Мельника ні значкового Черника — поїхали до Київської Округи по прикази. Чому так довго не вертають, ми не могли собі пояснити. Чи може їм відтяли дорогу і не можуть повернути? Телефонуємо до Київської Округи. Получення перервані. Ми стратили надію на їх поворот.

Була перша година в полудне, коли перші стріли впали з Подолу на нашу казарму. Кулі ранили стрільця, що стояв на сторожі, та вибили кілька вікон. Всіх заалярмовано, а командатів наших ще нема. На лиці в кождого малювався сум та пригноблення, а заразом якась безумна завзятість та рішучість.

Був се психічний стан людий, котрі боряться зі смертю.

Digitized by Google

Хвилини минали поволі одна за другою. Для нас були се цілі віки.

Стріли вже розносяться на Львівській вулиці. Чути сильний клекіт скорострілів від сторони Київ-товарна II. Сильно обстрілюють нас крісовим огнем від сторони Подолу. Ми були рішені на все. Рішили не складати оружя, а боронитись до послідного.

В своїй казармі ми могли боронитися довший час. Зброї, муніції, ручних бомб ми мали доволі. Харчів теж було на більше, як тиждень.

Година 2½ по пол. Вознесенським Спуском вігнався на подвіря ґрузовик. На нім приїхали наші команданти. У всіх вступила якась відрада внутрішня радість; впала на душі. Здавалося, що нічо нікому вже не страшне.

— Всі старшини на збірку до полкової канцелярії! — приказав от. Коновалець. Був блідий як стіна, а на лиці його слідне було сильне зденервування.

Протягом кількох хвилин зійшлися всі старшини. Маленька кімната. Крізь вікно продирається світло понурого туманного дня. При бюрку стоїть от. Коновалець. Коло него сот. А. Мельник, спокійний з пробиваючоюся силою волі, якою все опановував себе і других. Лице окрашене легеньким усміхом, знаним лише тим, котрі були з ним у небезпеці. Стрункий, русявий, очі сірі, надзвичайно холоднокровний, робив враження чоловіка, що з найбільшої небезпеки найде вихід.

Кругом зібралось до 15 стрілецьких старшин. Всі в сірих шинелях, лиця поважні, бліді від зворушення. Колиб увійшов був хто чужий, мимоволі мусівби відчути, що рішається щось дуже важного.

— Положення грізне - промовив от. Коновалець — більшевики заняли три четверті міста. Захопили частину Володимирської вулиці та готель Прага, звідки уставленими скорострілами обстрілюють Центральну Раду Найдальше за пів години займуть Педаґоґічний Музей, де засідає ціла Центр. Рада. Ми виступаємо оружно боронити Українського Правительства. Більшовики окружили нас з усіх сторін. Получення з Київською Округою вже перерване, мусимо його як найскорійше встановити. Питання лишень, чи маємо всі пробиватися в центр міста і там заложити нашу операційну базу, — чи оставивши тут певну залогу для оборони, з рештою виступити в бій на вулиці.

Після короткої виміни думок рішено оставити залогу.

— Осередок наш остає тут дальше — приказав от. Коновалець. Сот. Чмола перебирає команду над своєю сотнею і половиною сотні сот. Кучабського та сейчас виходить на вулиці, посуваючись на Сінну Площу, а звідтам на Підвальну. Старатися встановити звязок з Київською Округою. Перейти на Житомирську Велику, зміряючи ін-

захоплення Михайлівського монастиря. Як найчастійше присилати донесення про хід боїв. Значковий Черник і хор Талнаш ведуть уличну боротьбу скорострілами. Обороною Дух. Семинарії проводить сот. Кучабський з другою половиною своєї сотні і чотирма скорострілами, котрі йому оставив значковий Черник. Штаб полку остає в Дух. Семинарії, а в міру успішних боїв посувається в перед, про що кожда частина буде повідомлена. Приказ сейчас виконати. Я скінчив!"

Я вже згадав, що при С. С. були тільки Галичане. Хоч і зголошувалось багато Придніпрянців, однак їх не принимано. В сей рішучий момент вирішено принимати всіх, хто тільки зголоситься. Прибували старші люди, старшини рос. служби і богато студентів та студенток. Вони й остали з залогою Дух. Семинарії

На ціле життя врізалось мені в память ся гарна, а заразом грізна картина, яку представляла тоді наша мала твердиня. Всі вікна позпимані. То тут то там стоїть на парапеті вікна скорострiл з заложеною лентою, готов до стрілу. З кождого вікна вистають крісові дула. За ними поховані Стрільці. Часто можна запримітити ніжне дівоче личко в козацькій шапці, се Київлянки-студентки прийшли нам у поміч. То знову коло скорострiла стоїть старий сивий дідусь і з напруженням оглядає свій терен. Се полковник російської служби Українець — приносить нам своє знання. Він скорострільчик. Чути коротке різке торохкотання скорострiла. По другій стороні вулиці Вознесенської летять з першого поверха кусники шкла. На лиці дідуся-полковника видно тріюмфуючий усміх. Знищив більшовицький скорострiл звернений підступно на нас з одної камяниці, дожидаючий догідної хвилі отворити успішний огонь.

Се був уже четвертий день боїв з більшовиками. Мирне населення по части вже освоїлося і помимо сего, що кулі не перебирали, рух на вулицях мало що змалів.

З неімовірною скорістю рознеслася вістка по місті, що стрільці виступають у бій. Вуличне життя завмерло. Замикано віконниці, заслонювано вікна. Місто прибрало мертвецький вигляд. З одної, або другої сторони міста перетяв тишину крісовий вистріл, або клекіт скорострiла, але й він скоро замовкав, немов здивований, що ніхто йому не відповідає.

Із Духовної Семинарії виходять стрункі ряди Стрільців і вставляються на подвірю в кольони. Стоїть 6 чет, вижидаючи дальших приказів. Усі в солідних одностроях, довкруги обвішані ручними бомбами, через рамя перевішені набійниці. На лиці в них не видно найменшого страху ні зденервування. Чути могутню пісню. „Ми Гайдамаки".

Digitized by Google

Гудуть грузовики зі скорострілами в ожиданню приказу вирушати. Там знова значковий Черник випробовує здатність послідних скорострілів. Хвилинами заглушує всекоротший приказ сот. Чмоли.

— Кожда чета ділиться на дві стежі. Командант першої стежі четовий, другої його заступник. Іти з одної і другої сторони вулиці, попід камяниці. Особливу увагу звертати на вікна. Стежа за стежою йде в відступах, що кілька хвилин. Я виходжу з першою четою!

Команда і перша стежа виходить на вулицю.

Нервове вижидання. — Послідні Стрільці зникли на вуглі Львівської вулиці і Вознесенського спуска. Виходить друга стежа. — Чути чимраз то інтензивнійшу стрілянину на Сінній Площі. Сильний гук — один, другий, — розриваються ручні бомби — і друга стежа сховалася за вугол. Бій розгорюється чимраз сильнійше. Стрільці завзято бються. Більшовики не даються та скроплюють кожду пядь землі своєю кровю.

Поважний, глугий гуркіт грузовика, і перші скорострілі виїздять на підмогу. На переді стоїть командант Черник. Грізний, очі немов іскри, видно в них якусь безумну відвагу, завзяття Лице бліде, повне жажди пімсти.

Виїздить другий і третий грузовик, за ним дальші стежі.

Вознесенським спуском їде на подвірря санітарний автомобіль. Велика хоругов з червоним хрестом має над ним. З одної сторони і другої стоять французькі жовніри. Привезли ранених і вбитих. Виносять вбитих та ранених Стрільців і більшевиків. Вбитих складають до малої хатини, ранених переносять до нашого шпиталю.

Бій на Сінній площі трівав коротко та був одним із найзавзятійших боїв на вулицях Київа. Поспитайте Київлян, а вони роскажуть вам богато епізодів. Хор. Талпаш на зовсім відкритій площі стріляв зі скоростріла сам один, бо вся обслуга лежала трупом коло скоростріла. Побіч лежала ціла купа вистріляних набоїв. Сам ранений в руку, незважав на се, тільки з якоюсь дивною скаженістю пражив ворога.

На площі є богато будок де продаються товарі. Одну будку за другою треба було здобувати приступом на баґнети, або ручними бомбами. Полонених не брали — тільки ранених. Більшевики наших ранених добивали в звірський спосіб. Ціла Сінна Площа зачервоніла кровю. Тут і там розносився стогін конаючих.

Після так енерґічної розправи з більшевиками, Стрільці скоро посувалися вперед. Занявши Сінну Площу одна частина зі сот. Чмолою подалася на вул. Підвальну і Столипінську, стараючись як найскорійше осягнути вул. Володимирську, друга частина на вул. Житомирівську, стараючися

Digitized by Google

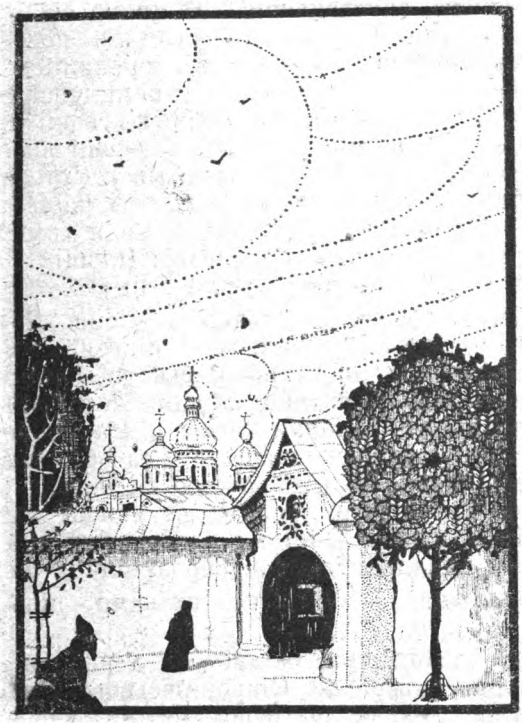

КИЇВ: МИХАЙЛІВСЬКИЙ МОНАСТИР.

Digitized by Google

заняти Михайлівський монастир та Софійську Площу і відтак дістати звязок зі сот. Чмолою через вул. Володимирівську. Сот. Чмола стремить до як найскорійшого здобуття гостинниці Прага, звідки більшовики обстрілювали Центр. Раду, та друкарні Кульженка, де друковано укр. гроші.

Скоро посунувся він на вул. Володимирівську і протяв її на Прорізній, чим на разі зменшилась небезпека для Центр. Ради. В короткім завзятім наступі здобув друкарню Кульженка, знищив всіх більшевиків, не даючи їм змоги нанести великого спустошення. Та тяжкі бої вивязалися коло готелю Прага. Більшовики обсадили його скорострілами, маючи домінуючі становиска і боронились до послідного. Знали, що коли здадуться — помилування не буде. Але напору Січових Стрільців не були вони в змозі видержати. Немов фурії гнали Січові Стрільці вперед, зазначуючи за собою сліди кровю, трупами та стонами й зойком конаючих Більшевики не мали ще часу зорієнтуватися, з котрої сторони їх заатакують, коли тимчасом перетято їм відворот заняттям Софійської Площі. Більшевики боронилися з розпукою, але мусіли згинути.

Друга частина теж не стояла на місци. Посуваючися вперед Житомирівською вулицею — ніде не стрічала вона більшого опору, аж до Старокиївського Участку міліції. Більшевики, в силі 80 чоловік з одним скорострілом, обсадили сей великий будинок. Стежа під командою хор. В. розложилася розстрільною на вулиці та обстрілювала одиночним огнем вікна. Зближалася друга стежа. Командант побачив, що так нічого зробити не можна і дав приказ своїй стежі поодиноко вбігти в розстрільну хор. В. Кількома словами команданти стеж порозумілися межи собою.

Чути команду — Стріляти сальвами, ціль двері! — Стріль!

Рознісся різкий гук, видно як деревляні двері тріскають. Входові двері до Старокиївського Участку були з дерева, а так великі, що фірою можна було віхати. Ми старались ушкодити кулями двері, а відтак наступом вдертися через вилом до середини.

Більшовики стріляють з вікон, кидають ручні бомби, не спричиняючи нам страт. З дверий начинають відлітати кусники дощок.

Нова команда: — Огонь здержи! Ґранати до рук! Вперед!

Зірвалася розстрільна. Нема сили її спинити. Одні з ручними ґранатами, готові кождої хвилі їх викинути, другі з наїженими баґнетами. Віддалення зменшалось з кождою секундою. Вже тільки кільканайцять кроків до дверий.

Digitized by Google

Нагло двері відчиняються і бачимо скоростріл звернений проти нас. Один із більшевиків кричить: — Разступайтес, а то всех перестреляем!

Але вже було запізно і слів тих ніхто не слухав, бо в тій самій хвилині, коли двері відхилились, летить ручна бомба прямо в середину більшовиків. Між ними замішання. Летить друга, трета, стрільці вриваються до середини та перебивають усіх баґнетами. Декотрі з більшевиків утікають на горішний поверх. Та коли побачили, що й там не спастись їм, вискакують вікнами і розбиваються на каміннях вулиці.

Стріли втихли, чути лише харкіт і стогін конаючих. їх мольби о помилування.

Стрільці не затримуються довго. Забирають добутий скоростріл і посуваються дальше вперед. Підозрілих о більшевизм, незловлених з оружжям у руці, забирають у полон. Полонених поміщувано на першім поверсі в Дух. Семинарії. Коли вже більше число їх зібралося, відіслано їх у розпорядження Центр. Ради. В Центр. Раді списали з ними протокол і випустили на волю, беручи від них приречення, що не будуть більш боротися проти укр правительства. Само собою зрозуміле, що такі осібняки сейчас же знова хватали за оружжя і бились дальше проти нас. Коли стрільці довідались про се, не брали більше полонених.

Надходила ніч. З Дністра піднявся густий туман і стелився по вулицях та вуличках. Проникливий холод вдирався через найменші щілини вбрання і проймав тіло зимном до самих костий. Кромішна темнота панувала в місті через брак свігла, а туман, не давав змоги побачити чоловіка на два кроки. Більшевики застановили працю на електричній стації. Лишень денеде блимав слабонький огник свічки з вікна, продираючись через заслону, подібний до життя догоряючого сухітника. Становище ставало для нас все більше й більше недогідним. Ми не були ще добре обізнані з містом, а в темноті тяжко було орієнтуватися. Однак і ворог находився в таких самих обставинах. І ми могли вже повільнійше, але все таки посуватись уперед.

В ночі здобуто Михайлівський монастир, а сот. Чмола заняв головну артерію міста — Хрещатик, Міську Думу та Пошту і доходив стежами до Купецького Саду.

Команда С. С-ів перенеслася в ночі до Михайлівського монастиря.

Залога Духовної Семинарії пильно обсервувала Поділ. Тепер уже зі сеї лише сторони можна було сподіватись наступу. Коли прийшли до переконання, що й звідси не заходить небезпека, комендант залоги сот. Кучабський рішив із частиною залоги вирушити очищувати Поділ

Digitized by Google

Цілу ніч в безперервних боях. без хвилини відпочинку, без їди, без жадної зміни працювали Стрільці. Страти були значні, підмоги ні звідки. Чим раз більше зменшувалися ряди Стрільців, та кождий розумів, що витримати мусимо, хочби всім прийшлося наложити головами.

Около 4 год. рано 27. січня роздався коло Духовної Семинарії страшний гук.

— Що сталось? — питав один другого. По короткій перерві другий, відтак третий гук.

Тоді щойно зорентувалися, що від сторони Подолу ворог обстрілює з мінометa Дух. Семинарію. Вислана в тім напрямі сильна стежа припровадила двох людців і мінномет. Оказуються Поляками з Галичини. Попали в полон з австр. армії. На наші питання відповідають, що більшовики їх наняли та платять їм 400 карбованців в день. Розстріляно на місци...

Більшовики острілюють із Печерська легкою артилерією Духовну Семинарію. Ушкодили дімок на подвірю, де лежали трупи та трохи даху.

Надходив день 27. січня. Понурий та сумний, немов зажурений тим, що на світі твориться.

Густий туман, що застелював вулиці, не уступав. Всі брами позамикані. То тут, то там переходить скоро чоловік або жінка, оглядаючись на всі сторони і зникає в густій мраці. Чути клекіт скорострілів, якісь зриви, поодинокі крісові стріли, однак трудно зорієнтуватись, в котрім місци.

На подвіррю Духовної Семинарії лежать довгі ряди вбитих. Трупарня не всилі всіх помістити. Лежать Стрільці і старшини, молоденькі студентки та старі жінки, робітники й пани. Всі спокійно, мирно — вони вже далекі від буденного життя. В очі вдаряють сестри — жалібниці, в звірський спосіб замордовані большевиками. Грузовики звозять домовини, закуплені командою С. С-ів по похоронних заведеннях, для сестер-жалібниць, Стрільців та старшин. Приходять попи й дяки. Розноситься протяжний спів — відправляють панахиду. Сходяться люди пізнавати своїх рідних. Вбитих большевиками пізнати трудно Пізнають по одязі та ріжних знаках. То тут, то там чути плач.

Немов акомпаніямент сего з окраїн міста доходить чимраз то сильнійша стрілянина.

С С-ці ведуть ще завзятий бій на Щекавицькім Кладовищі. Там боротьба на отвертім терені. Большевики позасідали поза могилами і хрестами. Бій продовжується вже більше години. Ворог держиться завзято.

Впала команда: — Баґнет на кріс! На пробій!

Більшевики не сподівалися такого наступу й зачали втікати. Настала формальна різня. На місци бою остало ...ло 300 большевицьких трупів.

Digitized by Google

Ряди Стрільців зменшались з кождою годиною, а скріплення не було. Около год 3 попол. вмашерувала до Дух. Семинарії сотня наколесників (ровеpистів). Заявили, що приходять нам на поміч. Ми зраділи. До 300 людий зі скорострілами — се була для нас велика підмога.

Вкоротці і тут наступило гірке розчарування. Зараз на подвірю почали мітінґ, чи вони мають йти у бій, чи ні.

От. Коновалець заявив їм коротко й рішучо: — Тепер не час на мітінґи. Або йти у бій на вулиці, або остати тут залогою! По короткій нараді межи собою, заявили, що остають в Дух. Семинарії. Се було для них безпечнійшим. Решта Стрільців, а се залога Дух. Семинарії вийшла зараз на вулиці як підмога.

Сотня наколесників зачала господарювати. Розграбила всі річі стрільців, порозбивала маґазини, все понищила, а потім відійшла собі спокійно. Тяжко завелися Стрільці на своїх союзниках.

Стрільці були знеохочені та огірчені. З усіх сторін вороги, навіть і ті, котрі ніби стають по нашій стороні. Помочі ні звідки. Радше згинути, як переживати таке дальше.

Центр міста був уже зовсім очищений. Большевики розграбили богато крамниць на Васильківській вулиці та вимордували много мирного населення. Бої продовжувалися ще на окраїнах міста.

Стрільці всетаки посувалися вперед, випираючи большевиків та не з таким вже напором, як передше. Більшевики трималися ще на Печерську й Деміївці. Центр. Рада відкликала телеґрафічно з під Полтави от. Петлюру з Чорними Гайдамаками і сотника Сушка зі Січовими Стрільцями. Вони висіли з військом в Дарниці й пішли походом на Київ через Слобідку, де були більшевики. По короткім, крівавим бою заняли Слобідку і вдарили з одної сторони, а С. С. з другої. Заняли арсенал, беручи около 400 більшевиків в полон.

Київ став вільним від більшевиків. Та Червона Армія під проводом бувшого офіцера царської жандармерії а тепер большевицького „Главнокомандующого“ проти „української буржуазії“ — Муравйова та командуючого укр. — большевиками Ю. Коцюбинського скорим походом наближалися до столиці України. Дня 28. січня станула вона під мурами Київа.

Ліберець 1921.

Чет. К – к.

Digitized by Google

Клим Поліщук.

При Центральній Раді.

(Фраґменти зі спогадів).

„Тож то Україна сорому набралась,
Як над арсеналом бомба розірвалась“

З пісень селянина Корнія Гуленка.

I.

Першого року Революції чудна зима була: сніги майже не падали і Дніпро не замерзав. Сіре небо без перестану плакало дрібними сльозами, від чого вся земля була чорною і здавалася спухлою, наче величезний нарив, з якого в кожну годину могла прорватися брудна матерія й залити собою гори й доли і все суще в них..

В той час заболоченими дорогами брели юрби само собою здемобилізованих жовнірів із фронту, які часто отаборювалися в придорожніх хуторах та селах і чинили там неспокій великий, гомін якого доносився аж до самого Золотоверхого Київа й надавав сміливости тим, що кричали на міських базарах:

— Долой буржуазную Центральную Раду...

Слухали цього гомону та крику міські мешканці і спокійно собі позирали в бік Білого Будинку, де радила раду Центральна Рада, на яку всі надії покладалися..

Коли-ж десь із далеку доносився раптовий гуркіт важкої гармати, то всі були певні, що то „Україна говорить“, бо знали, що десь там на селах „вільне козацтво“ порядкує, як не дасть посоромитися землі українській..

Тому ніщо не трівожило Золотоверхого, який ще досить мав, коли не „пороху в порохівницях“, так певности в тих, що сиділи по зимних касарнях і „реґулярним військом“ називалися...

А по вечорах із касарень луною розходилося:

„І покорити під нозі Генерального Секретаріята всякого врага і супостата“...

Хто знає, чи то був жарт з боку козаків, чи, може, серіозне щось, але воно робило своє враження.

Digitized by Google

— Чуєте, як вони моляться?... дивувалися на вулицях.

— Обманивают только! — луною відкликалося на базарах.

Так було до того часу, заки під Крутами не пролилася перша кров. Тоді на дверях Білого Будинку зявився плякат з намальованим матросом і з написом — „До зброї!“...

Перший раз збудилася трівога і перший раз згадали слова поета:

„Не словами, а ділами“...

В такій трівозі ніхто не помітив, як і Різдво минуло, бо ніхто ніде коляди не чув і ніхто ніде не думав про неї..

Лунало з краю до краю напружене гасло:

„Хай живуть Всеукраїнські Установчі Збори!“

Можливо, що вони жили-б, як-би не згадували „федерації“ і більше про Самостійність дбали... Але боялися „ножа в спину революції заганяти“ і так прийшло до того, що передбачав звичайний собі селянський представник селянського розуму у Центральній Раді, селянин-поет Корній Гуленко, який сказав:

„Радить тепер кожний молодий і старець,
А того й не знаєм, що покаже марець.
Залишім на весну землю ту ділити,
А тепер ходімо воріженків бити!“...

Слухали і згідливо всміхалися:

— Наш селянин навіть і в політиці поет... Все віршом говорить..

Самі ж приймали „закони“ про соціялізацію, націоналізацію, кольонізацію, урбанізацію і, мало що не про канонізацію, будучи певними, що це вже справжня „реальна праця“...

А селянин-поет самотою блукав по коритарях Білого Будинку і скаржився, кому тільки міг:

— І як-же вони не можуть зрозуміти того, що в Харкові вже инша влада?...

Якось затримав мене на східцях з другого поверху.

— Ви знаєте, що в Харкові друга влада? — спитався мене.

— То самозванці! — сказав я йому навмання, аби лише сказати. Він так і запалився:

„В революції немає самозванця,
Як у дівки чесної коханця.
А для того, щоб своє підперти,
Ставмо сміло міць грудей одвертих!“...

Потім глибоко зітхнув і додав:

— А в нас лиш раду радять... Не по господарському це все...

Digitized by Google

— Як же не по господарському, коли в Раді більшість „Селоспільчан“ сидить?...

— Е, то все парубки!... — махнув він рукою. — Ви щось там пишете все, так може і про мене щось написалиб, як то я гадаю собі?...

— Добре! Колись напишу! — кинув я, йдучи далі.

По правді кажучи, мені дуже хотілося поговорити з ним більше, бо це був той самий „селянський поет“, із села Мировки, Київського повіту, Корній Гуленко, про якого ще в 1912 р., згадувала Олена Пчілка в свому „Рідному краї“. Одначе не міг гаяти ні одної хвилини, бо треба було їхати аж на Печерськ до Шевченківського полку вмовляти його іменням зверхньої військової орґанізації — Всеукраїнської Ради Військових Депутатів — зріктися свого „невтралітету“ щойно проголошеного Шахраєм, а вечером мав доглянути „за виходом у світ“ першого числа „соціялістичного орґану“ Ради Депутатів, який називався „Наш Голос“...

Та вже на ґанку чекала мене цікава несподіванка. Перед самим ґанком стояв величезний, вантажний авто, в якому сиділо до 30 жовнірів з карабінами і скорострілами, які несамовито галасували — „Долой!“

Комендант Білого Будинку негайно викликав сотню Галицьких Січових Стрільців, але заки вони прийшли, то авто загурчало і зникло, а хтось уже із юрби пояснив, що то „била делеґація ґеорґієвскаго полка, которая, значить, протестувала“...

Сотня Стрільців, що прибула тоді до Центральної Ради, стала незмінною її охороною геть аж до того дня, коли вона перестала істнувати..

Заки ліквідувався цей „випадок“, до „Шевченківців“ їхати було вже пізно, а ґазету „старший наборщик“ постарався сам випустити на тій підставі, що „було до біса всякого матеріялу“, а тому я міг спокійно йти собі до дому.

В ночі було трівожно і сумно, а вранці хтось росповсюдив чутки, що зі сходу йдуть „червоноармійці“ а із заходу — „фронтовики“... На базарах галасували свавільно і дико:

— Долой!

Здавалося, що й справді це все з нетрів землі прорвалося і для того, щоби змагатися з ним, не було иншої ради, як рада селянина-поета:

— „Міць грудей одвертих!“...

Digitized by Google

КИЇВ: СОФІЙСЬКИЙ СОБОР
І ПАМЯТНИК ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

Digitized by Google

II.

Через якийсь час випав чималий сніжок, бо на теж і січень був на дворі. Та за новими чутками, що нагло розійшлися по місту, ніхто й непомітив його. Говорили:

— Пятакова хтось у Дніпро вкинув..

— Полтаву більшевики до пня знищили...

— На Київ аж три червоних армії суне...

Були такі, що навіть називали командуючих тих армії:

Ремньов, Муравйов, Антонов і Юрась Коцюбинський з ними..

Останньому ніяк не йняли віри:

— Хібаж то можливо, щоб син такого батька і так поступав?! — дивувалися.

І в ті дні, як ніколи в инші, очі всіх зверталися до Білого Будинку і богато було таких, що простоювали коло нього цілими днями, кождий зі своєю метою, а вечером приходили до дому і зразуж бралися за ґазети. Один читав „Народню Волю“, другий „Нову Раду“, третій „Правду“, а четвертий „Кієвлянина“ і, так усі разом, стискали кулаки і всі чогось чекали..

„Охочекомонні юнаки“, що їздили під Крути, гордо залічувалися рани, „реґулярне військо“ в більшости за „Шевченківцями“ йшло, про „Вільних козаків“ не згадувалося, бо Рафес сказав, що вони „погроми роблять“, а кіш Галицьких Січових Стрільців Бог його зна що думав, але Генеральний Секретар військових справ казав, що „у нас досить ще війська на фронті перебуває“...

Отже, заки там щось мало статися. Головнокомандуючий всіми українськими озбройними силами полковник Капкан „розробляв ґеніяльний плян безкровопролитного взяття Харкова“ і йому вірили...

Якось о 10-ій год., з вечора вилетів звідкись невідомий знаряд і пролетів собі над шклянною копулою Білого Будинку... В будинку в той час радили раду і не звернули на нього ніякої уваги, а він вилетів на ріг великої Володимирської і Прорізної, впав і розірвався, чим наляка трохи вулицю і роспустив по місту нових чуток чимало...

Ще два-три дні минуло і із за Дніпра старого почувся гарматний гуркіт. В „Народній Волі“ писалося, що то „Селоспілка“ фронтовиків і ріжних заволок обеззброює“, а на Базарах говорилося, що то „з Полтави йдуть червоні“.

Тоді-ж прийшли до Золотоверхого в свитах та в жупанах, з чубами на голених головах Вільні козаки із Звенигородки, які називали себе „Чорними Гайдамаками“. [illegible] собі по господарському. Крім скорострілів, гармат

Digitized by Google

та набоїв, везли на возах хліб і сало — „щоб людей не обдирати“... Рафес прикусив язика, инші розпустили його а „гайдамаки“ підійшли до Білого Будинку, прокричали там „славу батькові Грушевському“ і „ганьбу синкам базарникам“ (після В. Винниченка), навідалися на площу святої Софії до Залізного Гетьмана, де попробували було знищити відоме „Единая и Недѣлимая“, а потім забрали з собою Симона Петлюру, який у той час саме звільнився від „секретаріятства“, і так подалися на той бік Дніпра. Казали, що наче-б то на ст. Гребінку...

Після цього годі вже було думати про „федерацію“ і стали натякати на самостійність. Про це передовсім з іронією заговорив „куплетест“ Троїцький у Театрі Бергоне, слідом за ним озвалися фейлетонисти, особливо у „Народній Волі“ Ісак Пугач, а там загомоніла вулиця і стала радити раду Центральна Рада над четвертим універсалом, який і з'явився незабаром... Цим універсалом Україна робилася Самостійною і цю самостійність треба було обороняти...

Послали делеґацію до Берестя „мир навертати“, прибрали до рук Сівер Одоєвського і инших „бунтовщиків“, що „на схід задивлялися“ і так усе було зроблене для того, щоб проголосити четвертий універсал і спокійно собі „запанувати у своїй сторонці“.

Але селянин-поет і тепер журно хитав головою:

— Гей, не по госюдарському воно якось робиться!...

— Чого-ж вам ще хочеться? — спитався я...

— А хіба ви не бачили, як Вільні козаки статечно в дорогу свою вибралися?... — відповів він мені запитанням. — Ранійш треба про ладунки всякі подумати, а потім уже за саму справу братися!...

— Хіба-ж не думали?...

— Тоді, як на вулицях стали вже кричати та вимагати... — всміхнувся він.

Я нічого не сказав на те, хоч бачив, що цей „син землі“ має свою рацію...

III.

Ледве на світ поблагословилося, а на вулицях Золотоверхого так і заклекотіло... Стріляли тут, стріляли там, тріщали скоростріли на Подолі, гримали гармати на Демиївці, бухкало щось на Печерську і сипалося із жалібним дзеленчанням шкло з вікон на Хрещатику, тільки навколо Білого Будинку стояв спокій, бо там ще раду радили...

На ґанку серед Галицької охорони і селянин-поет притулився. Стоїть мовчазний, як мур, і тільки карабіна до грудей притискає.

Digitized by Google

— Що ви, взяли себе під охорону? — пожартував я.

— Не себе, а батька свого! — коротко відповів він мені і знову занімив.

Я зрозумів, що це він про голову Центральної Ради говорить так і побіг туди, де „була зброя“...

В невеличкій залі жіночої ґімназії на Терещенківській вулиці, де містилася В. Р. В. Д., стояло чоловіка 40 її членів, а між ними сам „новий військовий міністер, товариш Жуківський“, який говорив:

„Надіятися на Богданівців, що вони їх вибють з „Праги“, даремна річ! Беріть, товариші, рушниці, кулімета та набої і ходім самі!...

Всі ніяково мовчали й позирали на двері, наче в них мала стати нагла допомога, але Жуківський не давав довго думати.

— Скорше! — кричав він. — То-ж вони вже Центральну Раду обстрілюють!...

Через декілько хвилин наша „розстрільна“ була вже на розі Володимирської і Фундуклієвської. З боку Софієвської площі ро дратованими роями летіли кулі. Вичікувати чогось ліпшого не було рації. Крикнули: „Слава!“ і кинулись вперед. Хтось вилаявся і впав. Хтось вилаявся і кинувся до сусідньої брами, як стеклий. Там хтось у сірому і в кепці налагоджує кулемета в бік Білого Будинку.

— А!... с... с... — крикнув хтось, пускаючи вперед себе баґнета. Кепка падає просто у фіртку і під кулеметом виростає крівава калюжа.

„Прага“ в їх руках. Крізь усі вікна кулемети. Міністер впереді — „слава!“

Чверть години крівавої праці і сірі кепки летять з даху шестиповерхового будинку чеської гостинниці, а ми вже очищуємо Софійську площу. Крок за кроком наближаємся до Залізного Гетьмана і враз... зачинаємо відступати назад. Обперлися в новий будинок земства і в стіни святої Софії і так стали боронитися.. Сорок чоловіка проти цілої хмари всяких „фронтовиків“, „сірих кепок“ і двох панцерних авто.. Касарня Богданівців поруч св. Софії на площі. Послали найкращого промовця. Вернувся з нічим. „Невтралітет!“ — тільки міг і сказати...

На щастя, несподівано цілком, невідомо звідки надійшла невеличка ґрупка Вільних козаків. Щойно прибули до міста“... — сказали. Не питалися навіть звідки саме, а стали разом вимірювати кроки до Залізного Богдана...

Небо хмурилося, віяв північний вітер, починався мороз і надходив вечір... В сутінках гострішали почування й разом з тим зміцнювалися змагання... Хтось прийшов і повідомив, що під Лаврою вже Вільні козаки, а на го-

Digitized by Google

левний двірець полк Палуботківців наступає“... Ах, той полк Полуботківців! Скільки йому прийшлося витерпіти за свої „самостійницькі тенденції!“ Навіть місця в Київі не знайшлося, то десь аж у Хвастові розмістили, гадаючи, що так він скорше розсиплеться. А він там не тільки не розсипався, а ще зміцнився і тепер на перший заклик своїх недобрих опікунів, спішився на допомогу...

Та їх попередив кіш Галицьких Січових Стрільців. Ця горстка, відірваних від своїх родин жорстокою війною людей, що після важкого Московського полону зазнала ще й тут всякої всячини, творила справжні чудеса. Будучи зранку несподівано оточена „Шевченківцями“ і незліченими юрбами „фронтовиків“ та „сірих кепок“. Вони не тільки відбили їх від своєї касарні (Вознесенський спуск, Духовна Семинарія), але вибили їх з усього Подола, очистили майже половину Старого Київа і так на Софійській площі стрінулися з нами, а на Жидівському базарі з Полуботківцями, які в свою чергу вже майже очистили Новий Київ. Це саме робили на Печерську „Чорні Гайдамаки“ з Петлюрою, котрі також поспішили на визволення Золотоверхого...

Ніч настала темна та чорна. Води і світла не було, а також не було чутно ніде ні одного вистрілу, тільки пісня Січових Стрільців лунала десь з боку Хрещатика.

„А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну тай розвеселимо“ ..

— Справжні господарські діти! — зітхав селянин-поет, стоючи з карабіном в руках на ґанку Білого Будинку і прислухуючись до співу.

А в той час Центральна Рада разом з Радою Народніх Міністрів радила над тим, що робити далі, тим більше, що від Мирової делеґації з Берестя вже два дні не було ніяких вістей...

— Війна для військових, а моє діло пером воювати... — подумав я тоді і подався в пітьмі до друкарні з надією випустити хоч якийсь листок на разок, аби повідомити читачів „Нашого Голосу“ про наші „перемоги“...

Видав не тільки листок, а ціле число „Нашого Голосу“, але, на жаль, то вже було останнє число цеї ґазети... На другий день гримнули гармати і стало відомо, що навколо Золотоверхого облягли ворожі сили, на чолі яких були і Ремньов, і Муравйов, і Юрась Коцюбинський...

Посипались звідусіль знаряди... Ще темніща прийшла друга ніч, на протязі якої майже всі встигли переконатися, що базари кричали не на вітер...

І так настали дві великих змагань, на протязі яких без перестану летіли на місто гарматні набої, без угаму [illegible]ли на передмістях скоростріли і без перерви, те

Digitized by Google

тут, то там українське „слава“ чергувалося з московським „ура“, що означувало найбільш напружені моменти боротьби, коли справа доходила до баґнетів...

Двадцять днів трималася так горстка оборонців Золотоверхого, а в ночі на 21-й день ворог відкрив стрілянину фуґасними знарядами і повів звідусіль рішучий наступ..

Опівночі стали горіти передмістя й місто, а опівночі Центральна Рада з Радою Міністрів зоставила Київ і його мешканців на Божу волю й сама подалися Берестейським шляхом на Житомир. Слідами уряду йшло все, що було здатне чесно боротися, а все инше втікало на всі боки і так гинуло від руки ворожої...

Діялося то по старому стилю 23 січня 1918 р., який був другим роком Революції і першим роком Української Державности...

IV.

Їхали кіньми, ішли пішком, рухалися колюмнами і тяглись гурточками і все на північ, в бік Полісся...

Мені не прийшлося йти разом з ними і виходив я з міста перебраний „за пана“, на що тоді менше всього звертали „вони“ увагу. Тоді все, що боролося за Україну, було в чистеньких шинелях і так відразу взнавалося...

Юрби міських злодюжок та хуліґанів вешталися по помешканнях з „обискамі“, розхристані фронтовики ловили на вулицях „украйонцов і єнералов“ і тут-же чинили самосуди.

На Жидівському базарі два матроси тягли кудись нашого козака. По нашивках на ковнірі пізнав Полуботківця. Козак опірався і не хотів іти. Тоді один матрос вихопив револьвера і вистрілив йому в потилицю. Той упав як сніп і навіть не скрикнув.

— Так тібє і нада! — скрикнув один голос і, під задовольнений реґіт обірваної юрби, стали стягати з нього чоботи.

Було вже над вечір, коли я вибрався з міста на Берестейський шлях. З міста стріляли по шляху з важких гармат і в канавах валялося богато трупів. Вже під самим Святошином стрінув якусь колюмну. Говорили по польському. Довідався, що то польський леґіон прямує на Волинь і спокійніще стало.

За Святошином мене наздогнав гурток Полуботківців.

— Ми цепного моста вартували і нічого не знали... Декілько наших загинуло через це.. — росповідали мені.

— Якже ви встигли втіки? — дивувався я, дивлячись на їх войовничий вигляд, якому так імпонувала їх богата зброя — рушниці за плечами, ленти з набоями на грудях та американські бомби коло поясів.

Digitized by Google

— Та ми той, гуртоп собі йшли і сміливо, а ті побоялися йти разом і загинули.. — ніяково пояснив один із них, кремезний, як дубовий пень.

— І вони не зачепили вас?...

— О, хай би тільки зачепили!... — була відповідь.

Поляки цікаво прислухалися до нашої розмови й переглядалися між собою, а той, що як дубовий пень, говорив:

— Вони всі розбишаки, а розбишаки більше всього бояться смерти тоді, як розживуться.. А тепер вони саме жити починають на чужім добрі..

Поляки перестали переглядатися і несподівано заспівали:

„Єще Польска не згінела,
Пукі ми жиеми“..

Що вони хотіли цим сказати, — Бог їх знає, але Полуботківці суворо нахмурили брови й забурчали про себе:

— До лясу!... До лясу, панове!... Нема того, щоб міць грудей показати, а втікають...

Вже цілком стемніло і час було подумати про відпочинок, тим більше, що всі ми були важко стомлені київськими змаганнями. Як на щастя побачили недалеко дороги вогник і подалися до нього. Хтось із Поляків побажав нам „доброї ночі“ і ми відповіли тим-же.

Вусатий господар хати не охоче відповів на наше привітання і ще більш неохоче згодився прийняти нас на ніч.

— Бог вас знає, що ви за люди такі! — говорив він.

— Які-б ми не були, але коли маємо рушниці і просимо, а не самі ліземо, то значиться люди ми не дуже кепські! — жартував той, що як дубовий пень.

Господар замовк і згодився прийняти. Побачивши, що вони готуються лягати на голій землі, приніс соломи, дав рядно простелити і так помалу розговорився якось. Жалкував, що бідний і не можо дати повечеряти, бо „все тепер дороге стало“... Хлопці були голодні як вовки, але терпіли, бо не мали ні шага в кишені. Виручили мене новісенькі сто карбованців, які я тримав при собі як найдорозшу річ. — Перші гроші нашої держави! — За них я купив пять бохонців білого хліба, чималий шматок сала, три десятки яєць і чотири літри молока, чим була задовольнена вся наша випадкова громада і сам „бідний“ господар.

Повечерявши, виставили коло воріт варту і полягали спати.

Лежучи на широкій лаві під образами, я цілу ніч бився з думками і заснув лише тоді, коли на горизонті

Digitized by Google

треті півні проспівали... Снились моторошні сни і було важко прокинутися... Чув навіть, як хтось приходив під хату і щось кричав, як вибігали на двір хлопці і схвильовано гомоніли з ним...

Вранці взнав, що то мінялася варта, але в мене проте зосталося таке враження, наче після якоїсь певної події і, взагалі, та перша ніч на вигнанню за свою справу була навдивовижу особлива від усіх инших ночей...

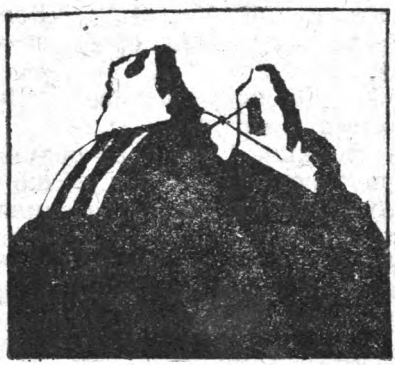

РУЇНИ ЗОЛОТИХ ВОРІТ.

Digitized by Google